

ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ РАХУНКІВ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Досліджено основні підходи до побудови науково обґрунтованої класифікації рахунків бухгалтерського обліку та запропоновано власну їх класифікацію, яка впливає з економічного змісту об'єктів, що підлягають бухгалтерському відображенню

Постановка проблеми. Отримання даних про рух господарських засобів та джерел їх утворення в бухгалтерському обліку забезпечується застосуванням особливого інструменту – системи рахунків.

Рахунок – частина облікової системи, а система – набір елементів та інформаційних взаємозв'язків між ними. Таким чином, кожний рахунок – елемент системи. Моделлю системи служить бухгалтерський баланс і тим самим кожний рахунок стає частиною балансу. Тому завжди одним із основних моментів організації обліку є створення певної номенклатури рахунків балансу, чи плану рахунків поточного обліку. В даному плані має бути наведене правильне групування усіх рахунків, яке забезпечує правильність та своєчасність отримання необхідної облікової інформації для прийняття відповідних управлінських рішень. А для цього має бути розроблена науково обґрунтована класифікація усієї сукупності рахунків, які використовуються в бухгалтерському обліку.

Класифікація рахунків розкриває властивості та особливості рахунків, чим полегшує не тільки теоретичне вивчення їх змісту, але й використання їх в практичній роботі. Вона дозволяє виявити природу об'єктів, які вивчаються, їх суттєві подібні та відмінні ознаки, пізнати закони зв'язку між їх видами і закони переходу від одного виду до іншого в процесі розвитку.

Отже, класифікація рахунків є важливою передумовою розвитку бухгалтерського обліку, як науки та як практичної діяльності.

А проблеми сучасної класифікації зумовлюють актуальність таких досліджень.

Метою дослідження є вивчення основних підходів до побудови науково обґрунтованої класифікації рахунків та розробки власних пропозицій з її побудови, виходячи з доробок вітчизняних вчених і досліджень сучасних зарубіжних авторів.

Для виконання поставленої мети сформульовано наступні **завдання**:

1) проаналізувати основні підходи до побудови науково обґрунтованої класифікації рахунків з метою визначення основних тенденцій в цьому процесі;

2) вивчити питання доцільності розробки єдиної класифікації рахунків;

3) виявити пріоритетні ознаки, за якими слід розробляти науково обґрунтовану класифікацію рахунків бухгалтерського обліку в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць з бухгалтерського обліку, написаних протягом

1846-2007 рр., засвідчив, що класифікацію рахунків у своїх доробках досліджували такі автори, як Анджан К.Я., Ануфрієв В.Е., Астахов В.П., Бабаєв Ю.А., Бикова А.Л., Блатов Н.А., Борисов Н.Б., Бутинець Ф.Ф., Вайсман М.З., Валуєв Б.І., Вейсман М.І., Вейцман Н.Р., Вейцман Р.Я., Волькенштейн О.А., Галаган А.М., Гальперін Я.М., Глейх Е.И., Дембінський Н.В., Кипарисов Н.А., Кошкін І.А., Кужельний М.В., Кузьмінський А.М., Кузьмінський Ю.А., Кутер М.І., Леонтьєв Н.А., Лінник В.Г., Литвинчук І.В., Лозинський А.І., Макаров В.Г., Мезенцев П.В., Мудров Е.,

Німчинов П.П., Палій В.Ф., Пільменштейн Д.І., Поклад І.І., Сіверс Є.Є., Слущкий І.Б., Соколов Я.В., Сумцов А.І., Татур С.К., Умнов А., Фараджев А.К., Цемко Н.Д., Чацкіс Е.Д., Швець В.Г., Шер І.Ф., Юстус А.Ф. та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В сучасних умовах найбільш поширеними є класифікації рахунків за відношенням до бухгалтерського балансу; за економічним змістом; за призначенням та структурою. Проте протягом багатовічної історії розвитку рахункознавства праці різних вчених відображали різні точки зору з цього питання.

Результати проведеного дослідження показали, що науковці у своїх працях, написаних протягом 1846-2007 рр., виділяють 24 ознаки (групи), за якими рекомендують проводити класифікацію рахунків бухгалтерського обліку. Нерідко однакові рахунки вчені відносять до різних груп, що на практиці не дозволяє належним чином організувати ведення аналітичного обліку на підприємстві і, як наслідок, здійснювати контроль за збереженням майна підприємства.

Перші вимоги до характеру класифікації рахунків були висунуті ще в кінці XIX ст.: повна, пристосована до особливостей організації, правильно класифікуюча об'єкти обліку за матеріальними категоріями, господарськими процесами, ліквідністю майна та його юридичною структурою, дозволяє подальший поділ та агрегування рахунків.

Перші класифікації рахунків поділяли їх на речові (майнові) та особові, на рахунки власника, адміністратора, агентів та кореспондентів, тобто пов'язували їх з майновим та зобов'язальним правом, не передбачаючи будь-яких інших ознак класифікації.

У працях вчених, які вийшли у світ до 1925 р., в запропонованих класифікаціях рахунків, як правило, виділяється три групи рахунків: майнові (речові), особові та результатні (вигадані, перехідні). Поряд з цим, у класифікації рахунків, запропонованій Е. Мудровим, наявна ще одна група рахунків – допоміжних, відмінною ознакою яких, на думку вченого, є те, що

“Вспомогательные счета ... – Счетъ капитала, Счетъ процентовъ, Счетъ коимиссии, Счетъ домашнихъ расходовъ, Счетъ торговыхъ расходовъ, Счетъ куртажа, Счетъ делькредере (del credere), Счетъ лоттерей, Счетъ застрахованій, Счетъ бодмерей, Счетъ прибыли и убытка, Счетъ баланса” [30, с. 17]. Юстус А.Ф. у своїй праці [41] результатні рахунки називає вигаданими, а Волькенштейн О.А. [11, с. 34] перехідними.

Згодом запропоновані групи рахунків розширюються. Так, ще в 1872 р. Іванов С.Ф. писав про необхідність “мати можливість показати не лише кількість виробленого матеріалу, а й кількість того, що залишилося у виробництві, а головне – вартість того чи іншого” [19, с. 140]. Таким чином була поставлена задача створення спеціальних рахунків для обліку витрат, які одержали назву рахунків виробництва. Згодом вони отримують назву калькуляційних.

Інтерес до наукових розробок у сфері бухгалтерського обліку стимулював інтерес до класифікації рахунків, і тому не випадково у 1915 р. Є.Є. Сіверс запропонував досить детальну класифікацію рахунків. В ній виділялися групи калькуляційних та результатних рахунків, причому автор не змішував ці рахунки в одній групі операційних рахунків, що помилково роблять в ряді випадків й сьогодні [37].

Наведені підходи до класифікації рахунків отримали подальший розвиток на початку XX ст. та значно вплинули на сучасні підходи. Рахунки класифікувалися на активні та пасивні, а також на рахунки бюджету (витрат і доходів). Подальший розвиток призвів до виділення класифікаційних груп рахунків: інвентарних, особистих, калькуляційних, розподільчих, операційних (результатних), ліквідаційних, транзитних. В 30-ті роки XX ст. переважаючими стали класифікації рахунків за економічною ознакою, що породило немало протиріч.

Класифікація рахунків за економічною ознакою спрямована на встановлення номенклатури бухгалтерських рахунків, необхідної та достатньої для відображення діяльності суб'єкта господарювання.

Побудова такої номенклатури передбачає проведення аналізу економічної інформації, яка циркулює в системі, та визначення переліку рахунків, на яких реєструються показники, що відносяться до конкретних об'єктів бухгалтерського спостереження. Економічний зміст усіх рахунків повинен забезпечувати формування повного набору показників про функціонування суб'єкта господарювання, даних, необхідних для складання звітності, оцінки та фінансового аналізу діяльності та прийняття управлінських рішень.

В різних країнах ставлення до класифікації бухгалтерських рахунків за економічним змістом є неоднозначним. У США, Англії та інших країнах британо-американської моделі побудови облікової системи кожна фірма самостійно розробляє номенклатуру рахунків. В країнах континентальної моделі побудови системи обліку (Франція, Німеччина, Бельгія і т.д.), а також в Україні, така класифікація рахунків забезпечує єдине розуміння принципів відображення та узагальнення виробничо-господарської та фінансової діяльності, а також єдність побудови системи бухгалтерського обліку для усіх суб'єктів господарювання, незалежно від видів діяльності (крім банків та бюджетних організацій) і форм власності.

Класифікація рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом у працях з теорії бухгалтерського обліку розвивалася в декількох напрямках, що свідчить про розмитість самої ознаки класифікації, її недостатнє наукове обґрунтування.

Один із напрямів класифікації рахунків бухгалтерського обліку за економічним змістом поділяє рахунки на активні, пасивні та операційно-результатні (операційно-планові). Подальший розвиток цієї класифікації пов'язаний з поділом рахунків на інвентарні (балансові) з виділенням рахунків господарських засобів та їх джерел, господарських процесів та їх результатів, депозитно-майнових, умовних прав і

зобов'язань (тобто позабалансових рахунків). Крайній підхід до такої класифікації полягає у виділенні лише рахунків господарських засобів та їх джерел, виходячи з висловленого припущення, що в бухгалтерському обліку не можуть відображатися господарські процеси, а усі господарські засоби поділяються на такі, які спожиті та неспожиті в процесі господарської діяльності, яка складається з окремих господарських операцій. В даних міркуваннях [5; 8; 24; 27; 39; 40] не відмічається, що окремі господарські операції чітко об'єднуються у відповідні господарські процеси, інформацію про які необхідно відслідковувати на рахунках бухгалтерського обліку.

Другий напрям класифікації рахунків виходить із загальноекономічного підходу: виділяються рахунки для обліку засобів у сфері виробництва, обігу, споживання, рахунки обліку джерел засобів, залучених та умовних засобів. У класифікації даного напрямку наявні модифікації: в одних [12; 14; 25; 42] серед рахунків господарських процесів виділяються рахунки для обліку процесів накопичення, перерозподілу, вилучення засобів, інші класифікаційні групи, в інших [8; 15; 16; 28; 33; 36] – лише рахунки для обліку процесів виробництва та обігу.

У багатьох класифікаціях перший і другий напрями об'єднуються та перетинаються, а класифікація рахунків за їх призначенням та структурою наближається до їх класифікації за економічним змістом. Основні групування класифікації за цими двома ознаками в багатьох авторів співпадають, оскільки відображають первинний зв'язок рахунків з бухгалтерським балансом. Така відмінність свідчить про недосконалість наукових критеріїв класифікації рахунків.

Отже, класифікація рахунків за економічним змістом дає відповідь на запитання: що обліковується на бухгалтерських рахунках? Обмежуватися лише даною класифікацією у бухгалтерському обліку не можна, тому що в ній немає відповідей на запитання, як на рахунках обліковується наявність та рух засобів і джерел їх утворення,

господарські процеси та їх результати. Ці питання для методології бухгалтерського обліку мають надзвичайно важливе значення. Тому класифікацію рахунків за економічним змістом доповнюють класифікацією рахунків за їх призначенням та структурою.

Класифікація рахунків за призначенням та структурою не ув'язує ознаки ідентифікації рахунків з економічними показниками, які на них відображаються, а досліджує та групує номенклатуру рахунків за їх призначенням в системі бухгалтерських рахунків, будовою, способами розрахунку показників оборотів та кінцевого сальдо, організацією аналітичного обліку. Основна мета і завдання класифікації рахунків за призначенням та структурою: вияснити, яким чином організовано та ведеться облік на певних групах рахунків.

У класифікації рахунків за їх призначенням та структурою була відсутня єдність у різних радянських авторів.

Бикова А.Л. [5, с. 191-223] пропонує поділ рахунків на три групи: основні, регулюючі та операційні. Перша група, в свою чергу, поділяється на три підгрупи (активні, пасивні та активно-пасивні), друга група також ділиться на три підгрупи (доповнюючі (додаткові), контрарні та контрарно-додаткові) і третя група – на п'ять підгруп (збірно-розподільчі, калькуляційні, порівняльні, розподільчі за періодами та фінансово-результатні). Недоліком даної класифікації було те, що групи рахунків поділялися на підгрупи за різними ознаками. Наприклад, операційні та регулюючі рахунки також можуть бути поділені на активні, пасивні та активно-пасивні, як і основні рахунки, але таке групування за формальною ознакою не повністю розкриває зміст рахунків.

Василенко П.Н. [7, с. 167-169] позиціонує поділ рахунків на дві групи: 1) рахунки господарських процесів та їх джерел; 2) рахунки господарських процесів та їх результатів. Перша група включає рахунки: інвентарні, грошові, фондові, розрахункові та регулюючі. Друга група містить ті ж підгрупи рахунків, які наводить А.Л. Бикова в третій

групі своєї класифікації (з редакційними відхиленнями в найменуванні підгруп).

У класифікації П.Н. Василенко, на думку Анджана К.Я. [1], не виправданий такий детальний поділ першої групи. До інвентарних рахунків можна віднести й грошові та розрахункові рахунки.

Сумцов А.І. [38, с. 103-128] групує всі рахунки за структурою на основні, регулюючі, операційні, фінансово-результатні та позабалансові. Основні рахунки поділяються на інвентарні, фондові та розрахункові. Регулюючі рахунки групує на додаткові, контрарні та додатково-контрарні. Операційні рахунки ділить на п'ять підгруп, як у А.Л. Бикової та П.Н. Василенко. В даній класифікації досить спірним є питання про включення позабалансових рахунків, адже вони, як правило, виділяються в окрему групу за ознакою відношення до балансу.

Цікава наукова позиція з цього питання висвітлена у працях російського вченого В.Ф. Палій [31; 32], який вводить до даної класифікації для відображення інформації про необхідні для управління показники та результати господарської діяльності "рахунки-екрани". Останні призначені для отримання окремих показників, необхідних для управління та (чи) для відображення в звітності. Як правило, сальдо на цих рахунках відсутнє, оскільки інформація, що на них відображається, отримує лише додаткове деталізоване групування на аналітичних рахунках. Рахунки-екрани відрізняються тим, що їх легко можна як ввести, так і вивести з системи рахунків, не порушуючи при цьому цілісності загальної системи, але за їх використання можна отримати важливу додаткову інформацію.

Дослідження показали, що більшість радянських авторів вважають доцільним в класифікаціях рахунків за призначенням та структурою виділяти основні рахунки (інвентарні, фондові, розрахункові, регулюючі) та операційні (розподільчі, калькуляційні, порівняльні) рахунки, п'ять груп рахунків господарських процесів – збірно-розподільчі, калькуляційні, звітно-розподільчі, порівняльні та фінансово-результатні; рахунки

господарських засобів та їх джерел різні автори групують з різною деталізацією.

Ще однією із важливих ознак класифікації рахунків бухгалтерського обліку виступає класифікація рахунків **за відношенням до бухгалтерського балансу**. Органічний взаємозв'язок між рахунками і балансом зумовлює те, що всі рахунки по відношенню до балансу поділяються на активні, пасивні та активно-пасивні. Як баланс, так і рахунки бухгалтерського обліку, мають двосторонню форму. Залежно від того, на якій стороні балансу відображено певну статтю, на тій самій стороні, відкритій для даної статті рахунка, записується сальдо та збільшення, а на протилежному боці – зменшення.

Концепція систематизації рахунків на основі балансової моделі була притаманна таким класикам бухгалтерського обліку, як А. Гільбо, Е.П. Леоте, М.С. Лунський, М.І. Попов, О.П. Рудановський, І.Ф. Шер.

На сьогодні більшість вчених висловлюють спільну точку зору, що по відношенню до балансу усі рахунки поділяються на балансові та позабалансові. Перші призначені для обліку наявності та руху засобів, які належать підприємству, джерел їх утворення та господарських процесів. Позабалансові рахунки призначені для обліку матеріальних цінностей, які не належать підприємству, але перебувають у його користуванні або на відповідальному зберіганні. Наявність та рух таких засобів не відображаються в балансі користувача, оскільки їх відображено в балансі того підприємства, власністю якого вони є. Особливістю позабалансових рахунків є відсутність подвійного запису. Відтак ці рахунки не кореспондують один з одним, записи на них мають лише контрольний характер, як свідчення відповідальності підприємства за зазначені цінності.

Хоча іноді позабалансові рахунки включають до структурної класифікації, однак ці рахунки, порівняно з балансовими, призначені для обліку інших об'єктів, тому вважаємо недоцільним виділення цих рахунків в окрему ознаку. Позабалансові рахунки слід

відображати у складі групи рахунків, які характеризують відношення до балансу, тому що інформація, що на них узагальнюється, не впливає на стан активу чи пасиву балансу.

Виходячи з наведених міркувань, можна з впевненістю констатувати, що проблема класифікації була і залишається однією з найбільш дискусійних методологічних проблем сучасної науки. Про це свідчать також численні дискусії радянських науковців, серед яких одні були прибічниками класифікації рахунків виключно за економічним змістом (Волков С.І. [10, с. 57], Дембінський М.В. [17, с. 23-24], Дмитрієв М.В. [18, с. 51-60], Кипарисов Н.А. [21, с. 47-52], С.К. Татур [39]), інші – за економічним змістом і за призначенням та структурою (Бикова А.Л. [5], Гальперін М.Я. [13, с. 229], Глейх Е.І. [16], Леонтьєв М.А. [24], Лозинський А.І. [26, с. 77], Макаров В.Г. [27а, с. 28-29], Сумцов А.І. [38, с. 59], Рашитов Р.Є. [35, с. 60]), деякі [6; 26] – по відношенню до балансу та за обсягом даних (за ступенем узагальненості). Зустрічалися й зовсім особливі ознаки [12, с. 124-125]: значення сальдо, технічна структура рахунків тощо.

Майже усі автори праць з теорії бухгалтерського обліку були прибічниками поділу рахунків за економічним змістом і за структурою. Проте деякі вчені виступали проти структурної класифікації. Так, професор М.В. Дембінський, заперечуючи проти пропозицій В.Г. Макарова та А.І. Сумцова, писав, що “структурна класифікація рахунків ґрунтується на помилкових методологічних передумовах, які мають за основу формальні, схоластичні принципи. Ми вважаємо, що наукова класифікація рахунків повинна будуватися на одній єдино правильній основі – на основі економічного змісту показників, які відображаються на рахунках бухгалтерського обліку” [17, с. 23-24]. Даної точки зору дотримувався також проф. С.І. Волков [10].

На думку О.В. Бугайова, не менш важлива класифікація рахунків за видами майна та видами майнових прав, тобто за видами, складом та розміщенням майна, і формами власності на майно та за суб'єктами зобов'язань [3, с. 63].

Отже, класифікації рахунків, як економічні, так і структурні, запропоновані різними авторами, значно відрізнялися одна від одної та мали суттєві недоліки. Багатоманіття видів рахунків призводило до того, що одна і та ж група рахунків розумілася різними авторами по-різному. Так, вчений М. Ласкін [23, с. 301] у 1927 році в журналі «Счетная мысль» провів аналіз наявних на той час класифікацій рахунків і систематизував дані про наявну тавтологію в назвах рахунків. Автору вдалося об'єднати аналогічні назви рахунків до 37 груп.

Таким чином, викладене свідчить про наявність низки неузгоджених в науковому колі позицій, які не дозволяють прийти до єдиної точки зору, єдиної класифікації рахунків. Хоча, як правильно зазначив ще у 1977 р. Р.С. Рашитов [35], як правило, дискусії з приводу правомірності тієї чи іншої класифікації рахунків були безпредметними: «Кожна з класифікацій використовується для визначених цілей і не виключає іншої. Наявність різних ознак класифікації є небажаною, виходячи з припущень єдності системи класифікації елементів системи бухгалтерського обліку. Це зовсім не виключає необхідності та доцільності класифікації за іншими ознаками, якщо це необхідно з практичної точки зору, наприклад, зручністю викладення матеріалу студентам при початковому ознайомленні з навчальним матеріалом» [35, с. 61].

Не можна стверджувати, що спроби побудови єдиної класифікації в Радянському Союзі не робилися. Переважна більшість авторів класифікувала рахунки за кожною з обраних ознак окремо. В єдиній класифікації рахунків вчені намагалися згрупувати в одній схемі рахунки за всіма ознаками. Основний недолік єдиної класифікації рахунків полягав в тому, що при групуванні за декількома різними ознаками однакові об'єкти потрапляли нерідко в різні групи, що не давало змоги встановити повний склад кожної з груп.

Надзвичайним здобутком радянської теорії бухгалтерського обліку є «єдина» класифікація рахунків, запропонована проф. Н.А. Кипарисовим [20, с. 51-60].

Усі рахунки вчений поділив на 3 групи: рахунки для контролю за рухом засобів за активом і пасивом (рахунки засобів у сфері виробництва, обігу, споживання, відчужених засобів, фондів, бюджетного фінансування, залучених засобів); рахунки операційно-планові або контрольні-планові (калькуляційні, збірно-розподільчі); рахунки втрат і накопичень.

Загальна економічна класифікація рахунків визначалася в основному класифікацією засобів, які знаходяться в розпорядженні підприємства, порядком їх створення та планово-цільового призначення, а також основними видами господарських процесів та їх результатів. Але дана класифікація, як зазначав її автор [20, с. 88], «виходячи зі специфіки балансового обліку і поставлених перед ним в умовах госпрозрахунку і контролю рублем завдань, має бути розширена та поглиблена». Далі вчений зазначав, що «структура рахунків нічим іншим не визначається, як тільки економічною сутністю визначеного об'єкту обліку, і тому структурна ознака, що впливає із специфіки балансового обліку, має бути підпорядкована економічній стороні» [21, с. 47].

Спроби розробити єдину класифікацію рахунків на основі одночасного їх групування за економічним змістом і структурою були і у інших авторів (С.Т. Татур, М.І. Вейсман та ін.). Андріанов Д. у своїй рецензії на роботу В. Макарова «Теорія бухгалтерського обліку» (1953 р.) досить правильно зазначав, що «будь-яка класифікація рахунків, побудована не на економічній основі, не буде науковою, оскільки вона охопить не всі основні ознаки предмету і методів обліку» [2, с. 60-61].

Погоджуючись з думкою Н.А. Кипарисова та Д. Андріанова, ми приходимо до висновку, що наукова класифікація рахунків бухгалтерського обліку може і повинна будуватися тільки на одній єдиной правильній основі – на основі економічної сутності показників, що відображаються на рахунках бухгалтерського обліку. При цьому необхідно дотримуватися ще однієї умови – класифікація рахунків повинна будуватися не на надуманих схемах, а на основі узагальнення практики організації обліку в країні.

Саме економічна класифікація рахунків була покладена в основу побудови планів рахунків радянської доби. Аналізуючи будову плану рахунків України 1985 р. (даний план був успадкований нашою країною від СРСР), можна відмітити, що він орієнтований на перебіг основних господарських процесів – виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Які ознаки вважати найбільш суттєвими в сучасних умовах? Про це можна судити, виходячи з того, що в центрі уваги знаходяться проблеми забезпечення корисності результатної інформації бухгалтерського обліку, яка, з точки зору зацікавлених користувачів, відображається в достовірності та об'єктивності даних про фінансовий стан підприємства, зміни в ньому і фінансові результати його діяльності. Тобто, в першу чергу, це охоплює систему бухгалтерської звітності.

На сьогодні в практиці зарубіжного обліку найпоширенішим підходом до класифікації бухгалтерських рахунків є класифікація в розрізі п'яти елементів, які складають фінансову звітність: активи, зобов'язання, капітал, доходи, витрати [9; 29; 34]. Структура Плану рахунків України, який введений в дію з 01.01.2000 р., пристосована до складання форм фінансової звітності. Проте на сьогодні існує багато “змішаних рахунків”, що містять інформацію, яка відноситься до різних елементів фінансової звітності. Це може призвести і до повної відмови від складання традиційної звітності та формування різних зведених показників за інформацією на рахунках бухгалтерського обліку. Так, за даними проф. В.Ф. Палія [31, с. 46] “На сьогодні в Європі структура представлення публічної фінансової звітності через Інтернет в форматі XBRL передбачає відображення узагальнених звітних показників у вигляді матриць та додаткового розкриття інформації на вимогу користувача. Для представлення останньої програма дозволяє задіяти до 3000 маркерів (в перспективі – до 6000), інформація для менеджерів також може бути отримана безпосередньо з рахунків бухгалтерського управлінського обліку без складання будь-якої внутрішньофірмової звітності”.

Для складання зовнішньої бухгалтерської звітності доцільнішим є використання класифікації рахунків в розрізі елементів фінансової звітності. Проте для складання внутрішньофірмової звітності доцільною є класифікація рахунків у сфері виробництва, обігу, розподілу, споживання, чи, навпаки, за центрами відповідальності, сегментами діяльності і т.д.

Проте необхідність складання бухгалтерської звітності регламентується законодавчо і очевидним є те, що сучасний План рахунків України штучно прилаштували для складання зовнішньої бухгалтерської звітності. На нашу думку, це не є правильним вирішенням проблеми гармонізації та інтеграції систем обліку різних країн. Звісно, Україна повинна крокувати курсом впровадження в свою вітчизняну систему обліку міжнародних стандартів фінансової звітності, звертати належну увагу правильності складання, достовірності та законності фінансової звітності, проте, на думку проф. Ф.Ф. Бутинця, остання “нікому, на жаль, не потрібна (зовнішній користувач в звітності не бачить реальних показників діяльності підприємства, які розраховують аудитори, то є насмішка над тими, хто її читає. Адже порівняти коефіцієнти немає з чим: між собою звітність незіставна, нормативи порівняння відсутні, а між підприємствами або галузями – неможливі)” [4, с. 224].

Найбільш прикорм є те, що сучасний план рахунків нашої держави відкинув “рідну” класифікацію рахунків за економічним змістом, методологію відображення на них діяльності суб'єктів господарювання, яка застосовувалася на вітчизняних підприємствах.

Вважаємо, що в сучасних умовах і з урахуванням багатовікового досвіду організації бухгалтерського обліку, в основі побудови плану рахунків повинна бути класифікація рахунків за економічним змістом, а його зв'язок з формами звітності повинен відігравати другорядне значення. У зв'язку з цим запропоновано удосконалену класифікацію рахунків, яка впливає з економічного змісту об'єктів, що підлягають бухгалтерському відображенню (див. рис. 1).

Рис. 1. Запропонована класифікація рахунків бухгалтерського обліку

Перший рівень класифікації рахунків дозволяє розділити усю номенклатуру рахунків на балансові, тобто рахунки, сальдо яких прямо чи непрямо відображається на статтях бухгалтерського балансу, небалансові, залишки по яким не відображаються в статтях балансу, та позабалансові, тобто рахунки, сальдо яких не відображається на рахунках бухгалтерського балансу і не включається до його результату. Класифікація обумовлена трактуванням активу балансу: якщо ми розуміємо під активом майно, яке знаходиться у власності підприємства (статична концепція), то все, на що не поширюється право його власності, повинно бути показане поза балансом. Слід відмітити, що таке трактування послідовно наводилося і наводиться в нашій країні, в той час, як багато країн, зокрема США, відмовилися від виділення позабалансових рахунків і усі рахунки, на яких відображаються цінності та щодо яких підприємство має певні відносини, включаються до балансу. Це відіграє важливий вплив на побудову облікової системи країни.

Балансові рахунки в залежності від самостійності застосування та реального змісту поділяються на основні та регулюючі. Основні рахунки відображають основні показники, які

характеризують об'єкт бухгалтерського спостереження – це ресурси, експлуатація яких має приносити прибуток і результати роботи підприємства. Регулюючі рахунки не мають жодного реального і самостійного змісту, а лише уточнюють оцінку основних показників на рахунках, до яких вони відкриваються.

Запропонована класифікація рахунків передбачає три групи балансових основних рахунків: активів, власного капіталу та зобов'язань. Засоби, які відображають конкретний зміст вкладених інвестицій, представлені інвентарними, нематеріальними та монетарними рахунками. Інвентарні включають дві групи рахунків: матеріальні та калькуляційні. Найвні серед інвентарних нематеріальні активи, як неосяжні предмети, не повністю відповідають ознакам інвентарних об'єктів, тому вони в класифікації виділені окремо. До матеріальних відносяться такі рахунки, як довгострокові – основні засоби, біологічні активи, обладнання до встановлення; оборотні – матеріали, тварини на вирощуванні та відгодівлі, готова продукція, товари і т.д. Усі ці цінності підлягають інвентаризації. Калькуляційні рахунки призначені для формування витрат (заготівля цінностей –

транспортно-заготівельні витрати, будівництво об'єкта, виробництво) і поділяються на прямі та непрямі. До них відносяться рахунки основного та допоміжного виробництв, вкладень у необоротні активи і т.д. Непрямі рахунки фіксують витрати, які відносяться не до конкретних видів продукції і процесів, а до усіх одразу, включають рахунки загальногосподарських та загальновиробничих витрат тощо. Наступна група активів – монетарні. До них, насамперед, відносять рахунки грошових коштів, а також рахунки короткострокових цінних паперів. Рахунки розрахунків мають розгорнуте сальдо, тому вони присутні в групі активів – як зобов'язання дебіторів, і в групі пасивів – як зобов'язання кредиторам. Фінансово-розподільчі рахунки включають витрати майбутніх періодів та доходи майбутніх періодів, перші відображаються в активі балансу, другі – в його пасиві. Група джерел засобів (чи пасиву) складається з двох розділів – власного капіталу та зобов'язань. Рахунки власного капіталу представлені фондовими рахунками (статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал), рахунками резервів (які у сучасному плані рахунків не представлені. На думку доц. М.О. Козлової [22, с. 263-289], дисертаційне дослідження якої присвячене обліку резервування на вітчизняних великих підприємствах, “для нормального функціонування економіки країни та забезпечення процесу розширеного інтенсивного відтворення суб'єкти господарювання повинні спрямовувати частину коштів не лише на споживання, але й на накопичення коштів”. Тому цілком логічним є відкриття на підприємстві рахунків резервів), а також нерозподіленим прибутком, як джерелом власних засобів. До групи зобов'язань, крім кредиторської заборгованості, входять і зобов'язання за довгостроковими і короткостроковими кредитами та позиками.

Небалансові рахунки, які формують звіт про фінансові результати, акумулюють результати роботи підприємства, на основі порівняння доходів і витрат, тобто дозволяють оцінити ефективність використання адміністрацією

наявних ресурсів. Ці два завдання вирішуються за допомогою трьох груп рахунків – доходів, витрат і результатів.

Теоретична і практична цінність наведеної структуризації значно вища, ніж окремих групувань, оскільки вона відображає стійкі взаємозв'язки її елементів та дозволяє досліджувати структуру та внутрішню форму організації усієї системи рахунків.

Розглянута нами класифікація носить відносний характер, оскільки межі між групами рахунків, як правило, розмиті. Проте слід відмітити умовність будь-якої класифікації. Різноманіття класифікацій лише сприяє осмисленню логіки конкретного рахунку і конструкції плану рахунків, привносить в методологію бухгалтерського обліку нове бачення законів зв'язку між різними типами рахунків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ознайомлення з поглядами відомих вчених щодо сутності та призначення науково обґрунтованої класифікації рахунків бухгалтерського обліку, дозволяє зробити наступні висновки.

Усі класифікації рахунків носять умовний характер і зміна точки зору на класифікаційну ознаку, навіть в рамках заданої класифікації, дозволяє відносити практично кожний рахунок до різних класифікаційних груп. Тому не випадково, що проблема класифікації була і залишається однією з найбільш дискусійних методологічних проблем сучасної науки.

Правильне визначення економічної сутності та точності призначення кожного рахунку є умовою, необхідною для проведення нормальної, типової кореспонденції (взаємного зв'язку) між ними. Наукова класифікація рахунків бухгалтерського обліку може і повинна будуватися тільки на одній єдиной правильній основі – на основі економічної сутності показників, що відображаються на рахунках бухгалтерського обліку. При цьому необхідно дотримуватися ще однієї умови – класифікація рахунків повинна будуватись не на надуманих схемах, а на основі узагальнення практики організації обліку в країні.

Тому вважаємо, що в сучасних умовах та з урахуванням багатовікового досвіду організації вітчизняного обліку, в основі побудови плану рахунків все ж повинна лежати класифікація рахунків за економічним змістом, а його зв'язок з формами звітності повинен відігравати другорядне значення. Тому нами запропонована класифікація рахунків, яка впливає з економічного змісту об'єктів, які відображаються на рахунках бухгалтерського обліку.

Список використаної літератури:

1. *Анджан К.Я.* Основы бухгалтерского учёта. Изд. 2-е., перераб. и доп. – М.: “Статистика”, 1977. – 184 с.
2. *Андріанов Д.* Рецензия на труд В. Макарова “Теорія бухгалтерського обліку” (1953) // Бухгалтерский учет. – 1955. – № 1. – С. 60-61.
3. *Бугаев А.В.* Юридическая теория бухгалтерского учета. Научное издание. – Мн.: БГУ, 2000. – 224 с.
4. *Бутинець Ф.Ф.* Бухгалтерський облік в Україні. Міфологія. Частина 2. – Житомир: ЖДТУ, 2003. – 524 с.
5. *Быкова А.* Теория бухгалтерского учета. – М.: Госфиниздат, 1962. – 352 с.
6. *Василенко П.Н.* Курс бухгалтерского учета. – М.: В/О «Союзоргучет», РИУ, 1937.
7. *Василенко П.Н.* Основы бухгалтерского учета. – Издание 2-е. – М.: Изд-во Экономической литературы, 1961. – 288 с.
8. *Вейсман М.И.* Теория бухгалтерского учета и основы бухгалтерского учета отраслей народного хозяйства – М.: Госстатиздат, 1962. – 352 с.
9. *Вели Глен А., Шорт Деніел Г.* Основы финансового обліку / Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: “Основы”, 1999. – 943 с.
10. *Волков С.И.* Учетная информация и система ее обработки на ЭВМ. – М.: «Финансы», 1973.
11. *Волькенштейн О.А.* Учебник двойной бухгалтерии. – СПб., 1913. – 200 с.
12. *Галаган А.М.* Основы бухгалтерского учета / Под ред. С.К. Татур, А.С. Маргулиса. – М.-Л.: Госпланиздат, 1939. – 304 с.
13. *Гальперин Я.М.* Краткий курс теории бухгалтерского учета. – М.: НКТ СССР, 1940. – 148 с.
14. *Гальперин Я.М.* Курс балансового учета. – М.: Госфиниздат, 1934. – 244 с.
15. *Гальперин Я.М., Кипарисов Н.А., Леонтьев Н.А.* Курс теории бухгалтерского учета / Под общей ред. Н.А. Кипарисова. – М.: Госпланиздат, 1945. – 228 с.
16. *Глейх Е.И.* Краткий курс бухгалтерского (балансового) учета. – М.: ВСЕКЗО, 1940. – 152 с.
17. *Дембинский Н.В.* Проблемы теории бухгалтерского учета и экономического анализа деятельности промышленных предприятий: Доклад на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Киев: КИНХ, 1970.
18. *Дмитриев М.В.* Бухгалтерский учет и анализ хозяйственной деятельности промышленного предприятия. – М.: «Экономика», 1975. – 549 с.
19. *Иванов С.Ф.* Полная, толково и ясно изложенная, всем доступная простая и двойная торговая бухгалтерия. – 5-е изд. – М., 1989.
20. *Кипарисов Н.А.* Теория бухгалтерского учета (5-е изд. перераб.). – Москва-Ленинград: Госпланиздат, 1940. – 328 с.
21. *Кипарисов Н.А.* Классификация балансовых счетов // Бухгалтерский учет. – 1938. – № 4. – С. 47-52.
22. *Козлова М.О.* Облікова практика формування резервів і фондів: ретроспективний аналіз // Бухгалтерський облік: історичний аспект. Результати дисертаційних досліджень Житомирської наукової бухгалтерської школи: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2006. – 620 с.
23. *Ласкин Н.* Теория и практика счета // Счетная мысль. – 1927. – № 9. – С. 301-304.
24. *Леонтьев Н., Умноф А.* Основы бухгалтерского учета. Издание четвертое. – М.: Всесоюзные заочные учетные курсы, 1956. – 335 с.
25. *Лозинский А.И.* Курс теории балансового учета. В связи с промышленным, сельскохозяйственным и торговым учетом. – М.: В-О «Союзоргучет» Редакционно-издательское управление, 1938. – 590 с.

26. *Лозинский А.И.* Курс теории бухгалтерского учета. – М.: Госданиздат, 1939. – 492 с.
27. *Лузин А.Л.* Классификация и план счетов. Учебное пособие по курсу теории бухгалтерского учета. – М., 1961. – 39 с.
- 27а. *Макаров В.Г.* Теоретические основы бухгалтерского учета. – М.: Финансы, 1978. – 159 с.
28. *Митюшкин Т.С.* Теория бухгалтерского учета / Под ред. д.э.н., проф. С.К. Татура. – М.: «Сельхозгиз», 1957. – 374 с.
29. *Михалкевич А.П.* Бухгалтерский учет в зарубежных странах: Учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: ООО «Мисанта», ООО «ФУАинформ», 2003. – 202 с.
30. *Мудров Э.* Счетоводство для всьх родовъ торговли. – Санктпетербургъ: Типографія Департамента внешней торговли, 1846. – 365 с.
31. *Палий В.Ф.* Теория бухгалтерского учета: современные проблемы. – М.: Изд-во «Бухгалтерский учет», 2007. – 88 с.
32. *Палий В.Ф., Соколов Я.В.* Теория бухгалтерского учета: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 1984. – 278 с.
33. *Пожидаев М.И., Василенко П.Н.* Основы советского бухгалтерского учета. – Москва: «Союзоргучет», 1935. – 302 с.
34. *Пошерстник Н.В.* Бухгалтерский учет по Плану счетов. – СПб.: Питер, 2007. – 608 с.
35. *Рашитов Р.Е.* Методологические основы автоматизации бухгалтерского учета в торговле. – Ленинград, 1977. – 104 с.
36. *Слуцкий И.Б., Нагорский В.И., Рубинов М.С.* Основы балансового учета (пособие для занятий по техминимуму). Третье стереотипное издание. – М. Л., 1937.
37. *Соколов В.Я.* Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебное пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
38. *Сумцов А.И.* Теория бухгалтерского учета. – Издание 5-е, переработанное. – М.: Изд-во «Статистика», 1964. – 232 с.
39. *Татур С.К.* Теория бухгалтерского учета. Краткий курс. – М., 1952. – 312 с.
40. *Цемко Н.Д.* Курс теории бухгалтерского учета. – М.: Издательство Центросоюза, 1954. – 352 с.
41. *Юстус А.Ф.* Курс счетоводства фабрично-заводского. Двойная система. – М.: Изд. книгопродавца В.И. Чуманова, 1900. – 296 с.
42. *Фараджев А.К.* Лекции по курсу бухгалтерського учета / Под ред. Я.М. Гальперина. – Баку: АЗЕРНЕСП, 1948. – 290 с.

БОРИМСЬКА Катерина Павлівна – асистент кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

– проблемні питання розвитку рахункознавства;

– плани рахунків в системі регламентації бухгалтерського обліку